

HALVETÎ ŞEYHLERİNDEN AHMED NÂZİKÎ EFENDİ VE DÎVÂN-I İLÂHIYYÂTI'NIN YENİ BİR NÜSHASI ÜZERİNE

Ahmed Nâzikî Efendi one of the Halvetî Sheikhs and His Dîvân-ı İlâhiyyât on a New Copy

Kübra SOLMAZ

Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kubraakatay@gmail.com, orcid: 0000-0003-3566-8310

Hasan ŞENER

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, senerhasan@gmail.com, orcid: 0000-0002-5825-8034

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 31.12.2023
Kabul/Accepted: 20.03.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1412655

Anahtar Kelimeler

Halvetî, Şeyh Ahmed Nâzikî, Divan, tasavvuf, şiir.

Keywords Halvetî, Sheikh Ahmed Nâzikî, Diwan, mysticism, poetry.

Öz

Halvetiyye, Türk-İslam coğrafyasında en etkin ve en fazla yayılım gösteren tarikatlardan biridir. XIV. yüzyılda Ömer b. Şeyh Ekmelüddîn el-Halvetî tarafından kurulan bu tarikat, "Pîr-i Sanî" diye anılan Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin halifeleri aracılığıyla XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında da yaygınlık kazanmıştır. Tarikat, zaman içerisinde kırka yakın şube ile çok sayıda alt kollara ayrılmıştır. Halvetiyye'nin Şâbâniyye kolunun halifeleri ve onların faaliyetleri tasavvuf literatürünün en dikkate değer hususlarından biridir. Şâbâniyye'nin alt kollarından biri olan Çerkeşiyye'ye mensup Beypazarlı Ali Efendi'nin halifelerinden Şeyh Ahmed Nâzikî Efendi de Halvetiyye tarikatının önde gelen simalarındandır. Kütahya'da dünyaya gelen Ahmed Nâzikî Efendi, mutasavvıf kimliğinin yanında dil, üslup ve muhteva açısından Yunus Emre ve Eşrefoğlu Rumî gibi kendisinden önceki sufi şairleri takip ettiği bir divan da kaleme almıştır. Ahmed Nâzikî'nin bilinen tek eseri olan Dîvân-ı İlâhiyyât'ının iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi bölümü 108-001'de kayıtlıdır, diğeri ise bu yazının da konusu olan İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y 0838 numarada kayıtlı nüshadır. Bu çalışmada Halvetîlik'ten kısaca bahsedildikten sonra XIX. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Ahmed Nâzikî Efendi'nin hayatına dair bilgiler aktarılacaktır. Ayrıca Nâzikî Divanı'nın İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y 0838 numarada kayıtlı nüshasındaki şiirleri, şekil ve muhteva açısından ele alınarak Dîvân'dan bazı örneklere yer verilecektir.

ABSTRACT

Halvetiyye is one of the most effective and widespread sects in the Turkish-Islamic geography. This sect, XIV. century founded by Ömer b. Sheikh Ekmelüddîn el-Halvetî, dates back to the 15th century through the caliphs of Seyyid Yahyâ Şîrvânî, known as "Pîr-i Sanî". It has become widespread in the Ottoman lands since the second half of the century. Over time, the sect has been divided into nearly forty branches and many sub-branches. The caliphs of the Şâbâniyye branch of Halvetiyye and their activities are one of the most remarkable issues in Sufism literature. Sheikh Ahmed Nâzikî Efendi, one of the caliphs of Beypazarlı Ali Efendi, who belonged to Çerkeşiyye, one of the sub-branches of Şâbâniyye, is also one of the leading figures of the Halvetiyye sect. Ahmed Nâzikî Efendi, who was born in Kütahya, in addition to his sufi identity, also wrote a divan in which he followed the sufi poets before him, such as Yunus Emre and Eşrefoğlu Rumî, in terms of language, style and content. There are two copies of Dîvân-ı İlâhiyyât, the only known work of

Ahmed Nâzikî. One of them is registered in the Süleymaniye Manuscript Library Uşşâkî Lodge section 108-001, and the other is the copy registered in Istanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Research Library, Y 0838, which is the subject of this article. In this study, after briefly mentioning Halvetilik, XIX. information about the life of Ahmed Nâzikî Efendi, one of the 19th century sufi poets, will be given. In addition, the poems of the Nâzikî Divan, recorded in the Istanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Research Library, number Y 0838, will be discussed in terms of form, content and some examples from the divan will be included.

Atıf/Citation: Solmaz, K.; Şener, H. (2024), "Halvetî Şeyhlerinden Ahmed Nâzikî Efendi ve Dîvân-ı İlâhiyyâtı'nın Yeni Bir Nüshası Üzerine", *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı, 22(Mart), 399-420.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Kübra Solmaz, kubraakatay@gmail.com

GİRİŞ

Halvetiyye tarikatı, XIV. asırda Ebû Abdullâh Sirâcüddîn Ömer b. Şeyh Ekmelüddîn el-Halvetî (ö. 800/1397 [?]) tarafından kurulmuştur. Bu zat, halvete –"günahtan korunmak ve masivadan yüz çevirip daha ihlâslı bir şekilde ibadet etmek için tenha bir yerde kalmayı tercih etme." (Uludağ, 1997a: 386)- girmeyi sevdiği ve buna çok önem verdiği için tuttuğu yola/tarikatına "Halvetiyye" denilmiştir (Aşkar, 1999: 541; Yılmaz, 2019: 262).

Türkmenlerin de yoğun olarak yaşadığı Geylân bölgesinde teşekkül eden tarikatta, nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi esastır. Halvetiyye'de seyr ü sülûkta ilerlemek için müridin esmâ-i seb'a/yedi isim (Lâ ilâhe ilallah, Allah, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr) ile yapılan zikirlerin yanı sıra inziva, az uyuma, az konuşma, az yeme, şeyhe gönülden bağlı olma (râbita) prensiplerine uyması şarttır (Uludağ, 1997b: 394). Bu hususlar, nefis tezkiyesinde sâlikin günah kirlerinden arınmasına ve kötülüklerden kurtulmasına katkı sağlayan eylemlerdir.

Halvetiyye'nin tekâmül süreci "*Pîr-i Sanî*" diye anılan Seyyid Yahyâ Şîrvânî (ö. 868/1463-64)'nin faaliyetleri ile başlamıştır (Ceyhan, 2011: 699). Kaynaklar, riyazete çok önem veren Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin sürekli ibadetle meşgul olduğunu, etrafında on bin civarında müridi bulunduğunu ve halifeler yetiştirip irşat için civar bölgelere gönderdiğini kaydetmektedir (Aşkar, 1999: 542).

Halvetiyye, Anadolu'nun İzmir, Erzincan, Amasya, Karaman, Kastamonu gibi farklı yerlerinden Seyyid Yahyâ Şîrvânî'ye müntesip olan ve ondan hilafet alan Muhammed Bahâeddin Erzincânî (ö. 879/1474), Habib Karamânî (ö. 902/1497), Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1487) gibi halifeleri aracılığıyla XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında yaygınlık kazanmıştır (Aşkar, 1999: 544; Ceyhan, 2011: 700). Anadolu'da tarikatın ilk merkezi, Pîr İlyas Halvetî (ö. 837/1433) vasıtasıyla Amasya'da inşa edilen Gümüşlüoğlu Tekkesi'dir (Öngören, 2000: 28-29). Zamanla Anadolu, Rumeli, Mısır ve Hicaz topraklarının hemen bütününde Halvetî dergâhları kurulmuş ve tarikat mensupları buralarda zühd, takva, aşk, irfan, vecd, nefis terbiyesi vb. pek çok tasavvufî konuda ilim dersleri almışlardır.

Osmanlı devlet ricalinin de yoğun rağbetine mazhar olan Halvetiyye, tarihi süreç içerisinde farklı ana kolları, alt kolları ve şubeleriyle İslam coğrafyasının en yaygın tarikatlarından biri olmuştur (Ceyhan, 2011: 696). "Tarikat kuluçkası ya da tarikat fabrikası" diye nitelendirilen ve kırktan fazla şubesi bulunan bu tasavvuf ekolü, genel olarak Rûşeniyye, Cemâliyye, Şemsiyye, Ahmediyye olmak üzere dört ana koldan ortaya çıkmıştır (Ceyhan, 2011: 705).

Halvetiyye'nin Mustafa Efendi (ö. 1229/1814)'ye nisbet edilen Çerkeşiyye şubesi, Şâbâniyye'nin Nasuhî kolundan zuhur etmiştir (Demirdaş, 2019: 143). Çerkeşiyye kolu; İstanbul, Balkanlar, Batı Karadeniz ve Orta Anadolu'da yaygınlık göstermiştir. İlmî ve tasavvufî birikimiyle Şâbâniyye mensuplarıncâ "pîr-i sâni" diye anılan Çerkeşî Mustafa Efendi'nin irşat halkasında on üç halife yetişmiştir (Azamat, 1993: 274; Sâdık Vicdânî, 1995: 218). XIX. yüzyıl mutasavvif şairlerinden Ahmed Nâzikî Efendi de Çerkeşî Mustafa Efendi'nin önde gelen halifelerinden biri olan Beypazarlı Ali Efendi (ö. 1234/1819)'nin silsilesinden gelmektedir.

1. Ahmed Nâzikî Efendi'nin Hayatı

1.1. Doğum Yeri ve Ailesi

Kütahya'da dünyaya gelen şairin asıl adı Ahmed'dir (Arslan, 2014). Doğum tarihine dair kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Dülger Mehmed Efendi'nin oğlu olan Ahmed Nâzikî, İstanbul Soğukçeşme Medresesi'nde tahsilini tamamlamıştır (Köseoğlu, 2022: 200). Ayasofya'da Nâzikî Tekkesi'ndeki görevinden önce şeyhinin isteği ile Mudanya'da mektep hocalığı yapmıştır (Koç, 2021: 2063). Daha sonra irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve halifeler yetiştirmiştir. Beş erkek çocuğu olmuştur. Çocukları hakkındaki bilgiler kısaca şöyledir:

Mehmed Râşid Efendi: En büyük oğludur. Kerbela muhasebeciliği yapmıştır. Görevini taşrada yürüttüğü için tekkede şeyhlik vazifesi yapamamıştır. 1304/1886 yılında vefat etmiştir (Koç, 2021: 2069; Köseoğlu, 2022: 201).

Ali Rıza Efendi: Nâzikî Efendi'nin ikinci oğludur. Sokullu Mehmed Paşa Zaviyesi şeyhi el-Hac Mustafa Hulusî Efendi (ö. 1299/1882)'nin halifelerindendir. Babasının yerine tekkede bir süreliğine şeyhlik yapmıştır. (Koç, 2021: 2069; Köseoğlu, 2022: 201).

Hattat Mehmed Hamdî Efendi: Kadiriyye tarikatının Enveriyye şubesi şeyhlerinden Üsküdarlı Osman Şems Efendi (ö. 1814)'den el almıştır. Veznedarlık vazifesinde bulunmuştur. Diğer iki kardeşinden sonra tekkede şeyhlik yapmıştır. 1310/1893 yılında vefat etmiştir (Köseoğlu, 2022: 201)

Hüseyn Hüsni Efendi: Ortanca oğludur. İstanbul'un meşhur şeyh sülalelerinden Nasuhî ailesinin damadıdır. Nasuhî Dergâhı şeyhi Muhyiddin Efendi (ö. 1315/1897)'ye intisap etmiştir. Ağabeyi Hattat M. Hamdî Efendi'nin vefatından sonra Nâzikî Tekkesi'nin hizmetiyle meşgul olmuştur. Maliye Nezaretî'nde müdür yardımcılığı görevinde bulunmuş, 1331/1913 yılında vefat etmiştir. Nasuhî Tekkesi haziresine defnedilmiştir (Köseoğlu, 2022: 202).

Hasan Tahsin Efendi: En küçük oğludur. Gümrük memurluğu yapmıştır. 1920 yılında vefat etmiştir (Köseoğlu, 2022: 202).

Ahmed Nâzikî'nin aile üyeleri günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Ses sanatçısı Alpay (Nazikioğlu) ile bir dönem Türk Basın Birliği Başkanlığı görevinde bulunan Engin Baydar, Fenerbahçe Spor Kulübü başkanlarından Nasuhi Esat Baydar ve kardeşi Fenerbahçe eski futbolcularından Alaeddin Baydar, reklamcı Mehmet Nail Keçili Ahmed Nâzikî Efendi'nin torunlarından bazılarıdır (Azaklı, 2022: 113).

1.2. Mahlası

Şiirlerinde “Nâzikî” mahlasını kullanan şaire, bu isim Kuşadalı İbrahim Halvetî tarafından verilmiştir (Köseoğlu, 2022: 200). Şair, Dîvân’da mahlasını vezin gereği “Nâzikî, Nâziki, Nâzikî” şeklinde kullanmıştır:

Ey *Nâzikî* sū’al iden saña kimdür bilür misüñ

Yedi bâtın içerüden bu sırdaki ‘irfân nedür (AND. s. 40-41, Ş. 122/9)¹

Tezkirelerde ve diğer biyografik eserlerde Ahmed Nâzikî ile aynı mahlası kullanan beş şaire daha rastlanmaktadır: Nâzik/ Abdullah Efendi (d. ?- ö. 1098/1686)², Nâzikî (XVI. yüzyıl şairi d. ?-ö.?)³, Nâzikî/ İstanbulî Mehmed Nâzikî Efendi (d.?- ö. 1032/1623)⁴, Nâzikî/ Şöhretîzâde Nâzikî Çelebi (d.?- ö. 1160/1747-48)⁵, Nâzikî/Nâzükî/ Mustafa Nâzikî Efendi b. Mehmed Nâzikî Efendi (d.?- ö. 1078/1668)⁶.

Bu çalışmaya konu olan divanda bilhassa dinî-tasavvufî muhteva ile Halvetîlik tarikatına ait unsurların yoğun olarak işlenmesi ve kimi beyitlerde “*mürşîdüm ‘Alî’dür*” ibaresinin birkaç kez zikredilmesi bu eserin Ahmed Nâzikî Efendi’ye ait olduğunu kanıtlar niteliktedir:

Bu *Nâzikî* tevḥîd alur bunda gelmez anda ḳalur

Vâşıl olur dîdâr bulur *Halvetî’nün dervîşleri* (AND. s. 1, Ş. 3/9)

1.3. Tarikat Silsilesi ve Şeyhi

1.3.1. Tarikat Silsilesi:

Tasavvufta, tarikatların birbirine icazet veren şeyhlerine, tarikatın kurucu pirine ve ondan da Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kadar ulaşan listesine “silsile” adı verilmektedir (Aşkar, 1999: 551). Halvetîlik, silsile itibarıyla Hz. Ali (r.a.) yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ulaşır ve özünde “ehl-i beyt” sevgisini barındırır.

Ahmed Nâzikî, Halvetîliğin dört ana kolundan biri olan Cemâliyye’nin Şabâniyye kolunun alt şubesi Çerkeşîyye’ye bağlıdır. Ahmed Nâzikî’nin tarikat silsilesi şöyle sıralanabilir:

“1. Hz. Muhammed (s.a.v), 2. Hz. Ali (r.a.) (ö. 40/661), 3. Ebu’l-Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728), 4. Habîb el-Acemî (ö.?), 5. Dâvud et-Taî (ö. 165/782), 6. Maruf el-Kerhî (ö. 200/815), 7. Seriyü’s-Sakatî (ö. 253/867), 8. Cüneyd-i Bağdadî (ö. 297/910), 9. Mîmşâd Dineverî (ö. 299/912), 10. Muhammed Dineverî (ö. 340/951), 11. Muhammed el-Bekrî (ö. 380/990), 12. Şeyh Vecîhuddin (ö. 442/1050), 13. Şeyh Ömer el-Bekrî (ö. 487/1094), 14. Ebû Necîb Sühreverî (ö. 598/1201), 15. Şeyh Kutbuddîn el-Ebherî (ö. 622/1225), 16. Şeyh Muhammed Sincanî, 17. Şeyh Şehabeddîn Tebrizî (ö. 702/1302), 18. İbrâhim Zahid Geylanî (ö.

¹ AND.: Ahmed Nâzikî Dîvânı; s.: Sayfa numarası; Ş.: Şiir Numarası.

² Abdülkerim Gülhan, *Nâzikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1989.

³ Yunus Kaplan, Nâzikî, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki> [Erişim tarihi: 25.12.2023]

⁴ Beyhan Kesik, Nâzikî/ İstanbulî Mehmed Nâzikî Efendi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-istanbuli-mehmed-naziki> [Erişim tarihi: 25.12.2023]

⁵ Yunus Kaplan, Nâzikî/ Şöhretîzâde Nâzikî Çelebi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-sohretizade-naziki-celebi> [Erişim tarihi: 25.12.2023]

⁶ Beyhan Kesik, Nâzikî/Nâzükî/ Mustafa Nâzikî Efendi b. Mehmed Nâzikî Efendi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-nazuki-mustafa-naziki-efendi> [Erişim tarihi: 25.12.2023]

705/1305), 19. Şeyh Alî Muhammed (ö. 780/1378), 20. Şeyh Ömer Halvetî (ö. 800/1397), 21. Pîr Ahî Mîrem (ö. 812/1409), 22. Şeyh Hacı İzzeddîn Halvetî (ö. 828/1424), 23. Şeyh Sadreddîn Pîr Ömer Halvetî (ö. 860/1455), 24. Şeyh Seyyid Yahyâ Şîrvânî (ö. 868/1463), 25. Şeyh Pîr Muhammed Erzincanî (ö. 869/1464) (Aşkar, 1999: 555-558). 26. Şeyh Mehmed Çelebi/Çelebi Halife/Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494), 27. Şeyh Şâbân-ı Velî (ö. 976/1568), 28. Pîr Karabaş-ı Velî (ö. 1097/1685), 29. Mehmed Nasûhî Efendi (ö. 113/1717), 30. Zoralı Şeyh Mehmed Efendi (ö.?), 31. Çerkeşî Mustafa Efendi (ö. 1229/1813), 32. Beypazarlı Ali Efendi (ö. 1234/1819) (Azamat, 1993: 274).

1.3.2. Şeyhi:

Ahmed Nâzikî Efendi, Halvetî-Şâbânî kolunun Çerkeşî şubesi şeyhlerinden Beypazarlı Ali Efendi (ö. 1234/1819)'nin halifelerindedir. Beypazarı'nda dünyaya gelen Ali Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra Çerkeş'e giderek orada zamanın büyük Halvetî zatlarından Çerkeşî Mustafa Efendi (ö. 1229/1814)'ye bağlanmıştır (Demirdaş, 2019: 145; Azamat, 1993: 272). Seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra tarikatın irşad halkasına dâhil olan Ali Efendi, şeyhinin vefatının ardından memleketi Beypazarı'na giderek bir süre orada faaliyette bulunmuştur. Hacca gitmek için İstanbul'a gelmiş, bu sırada Nakşibendî tarikatı mürşidi Beşikçizâde Süleyman Efendi (ö. 1799) vefat edince dönemin şeyhülislamı Dürrîzâde Abdullah Efendi (ö. 1828)'nin emri ve padişahın beratıyla Beşikçizâde Dergâhı'na şeyh olarak atanmıştır (Demirdaş, 2019: 145). Ölümüne kadar bu görevi sürdüren Ali Efendi, vefatı esnasında yerine Kuşadalı İbrahim'i tayin ettiğini söylemiştir (Öztürk, 1981: 36).

Ahmed Nâzikî, Kuşadalı İbrahim ile aynı gün hilafet aldığı ve kendisine "Nâzikî" mahlası İbrahim Halvetî tarafından verildiği için bazı kaynaklar -(Bursalı Mehmed Tahir, 2016: 162)- onun, Kuşadalı'nın halifesi olduğuna dair yanlış bir bilgi vermektir. Hem Dîvân'ındaki bazı beyitlerden hem de Cemaleddin Revnakoğlu'nun Nâzikî'nin torunu ve tekkenin son şeyhi Mehmed Hilmi Bey'le yaptığı görüşmeden Beypazarlı Ali'ye intisap ettiği anlaşılmaktadır (Koç, 2021: 2065; Köseoğlu, 2022: 200). Şair, Dîvân'ında da yer yer mürşidinin Ali Efendi olduğunu dile getirmiştir:

Aldı elüm girdi yola hasbetenli'llâh için

Mürşidüm 'Alî benüm hâlûme hâldâş idi (AND. s. 57-58, Ş. 168/2)

Ehl içinde evliyâ *mürşidüm 'Alî'dür* benüm

Râh-ı Hâk' a 'azm iden giryâna virdüm gönlümi (AND. s. 59, Ş. 174/8)

1.4. Tekkesi

Ahmed Nâzikî Efendi'ye ait tekke, İstanbul Fatih'te Soğukçeşme Sokağı'nda bulunmaktadır. Bâbussade Ağalarından Malatyalı İsmail Ağa (ö. 1045/1635)'ya vakfedilen ve Ayasofya imarethanesinin yapımı sırasında inşa edilen tekke, önce Celvetiyye tarikatına mensup İsmail Hakkı Bursevî'nin halifesi Abdurrahman Efendi (ö. 1164/1751) tarafından satın alınmıştır. Abdurrahman Efendi'nin babasının Mudanyalı olması hasebiyle tekke bir

asra yakın bir süre “Mudanyalizâde Tekkesi” olarak anılmıştır. Konak, XIX. asrın ortalarında Halvetî-Şâbanî şeyhlerinden Ahmed Nâzikî tarafından satın alınıp onarıldıktan sonra Halvetî tekkesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Koç, 2021: 2062; Tezcan, 2020: 5; Köseoğlu, 2022: 199). Ahmed Nâzikî tarafından satın alınana kadar Celvetiyye tarikatına ait olan tekkede, postnişinlik/şeyhlik yapan kişiler şunlardır (Köse, 2010: 284):

- Abdurrahman Efendi (ö. 1164/1751)
- Rûşen Efendi (ö. 1209/1795)
- Şeyh Ziyaeddîn Efendi (ö. 1232/1817)
- Şeyh Sadeddîn Efendi (ö. 1260/1844)
- Şeyh Abdî Efendi (ö. 1267/1850)

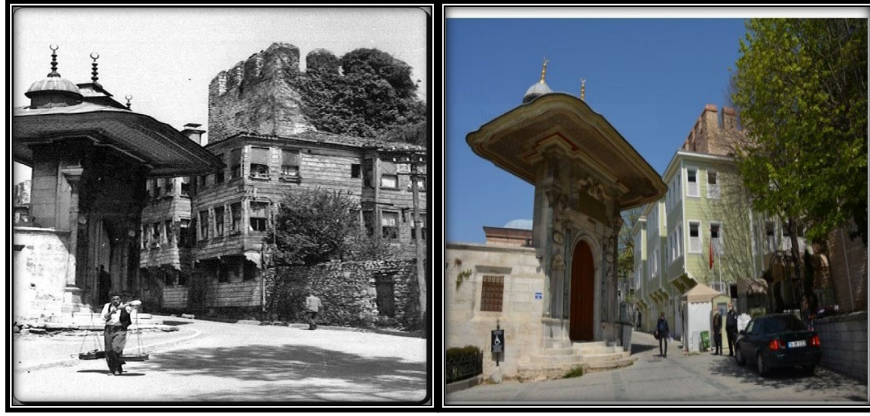

Resim 1: İngiliz Ressam Lewis'in 1836 yılında basılan albümünde yer alan Soğukçeşme Sokağı'na ait gravür. Sağdan ilk konak Nâzikî Tekkesi'dir. [URL1]. (O tarihlerde tekke, Mudanyalizâde Tekkesi olarak bilinmektedir.)

Ahmed Nâzikî'nin vefatından sonra tekkenin şeyhliği beş oğlu arasında taksim edilmiştir. Bu süre zarfında tekkeye bir süreliğine Hafız Dede adında bir zat postnişinlik yapmıştır (Koç, 2021: 2063). Daha sonra bu görev Nâzikî'nin en büyük oğlu M. Raşid Efendi'ye verilmiştir. Sırasıyla Ali Rıza Efendi, Mehmed Hamdi Efendi, Hüseyin Hüsnü Efendi meşihat görevini ifa etmişlerdir (Köse, 2010: 285). 1900 yılında çıkan büyük Fatih yangınında tekke de nasibini almıştır. Bu yangında tekkenin tevhidhânesinde ciddi hasar oluşmuştur (Yıldız Altunbaş, 2016: 221).

Yangından sonra yeniden onarımı yapılan tekke, 13 Aralık 1925 yılında *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması* kanunuyla birlikte ibadete kapatılmıştır. O tarihten sonra tekke, aile efradı tarafından konaklamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Tekkenin son şeyhi Ahmed Nâzikî Efendi'nin torunu –Hattat Mehmed Hamdi Efendi'nin ikinci oğlu- Mehmed Hilmi Bey (ö. 1925)'dir.

Resim 2: Tekkenin 1960 yılındaki görünümü (solda). Tekkenin son hali (sağda/Yasemin Pansiyon) (URL1; Azaklı, 2022: 152)

1980'li yıllarda TURİNG (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu) tarafından Soğukçeşme Sokağı'nda yapılan restorasyon çalışmalarında Nâzikî Tekkesi de tarihsel mimari bütünlüğüne uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. 2015 yılında tekrar restore edilen tekke, 2019 yılından beri otel/pansiyon olarak işletilmektedir (Tezcan, 2020: 6).

1.5. Halifeleri

Ahmed Nâzikî Efendi'nin vefatından sonra oğulları ve torunlarından bazıları Nâzikî Tekkesi'nde postnişinlik yapmakla birlikte hilafet verdiği kişiler hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tabîbzâde Mehmed Şükri (s. 8b), *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye* adlı eserinde Ahmed Nâzikî Efendi'nin halifesi olarak sadece Mustafa Sıdkî Efendi/Şeyh Mıstık (ö. 1890)'ın ismini zikreder. Mustafa Sıdkî Efendi, 1872-1890 yılları arasında Abid Çelebi Tekkesi'nin yanı sıra Seyfeddin Efendi Tekkesi'nde de postnişinlik yapmış bir zattır (Köseoğlu, 2012: 371).

1.6. Vefatı

Resim 3: Ahmed Nâzikî'nin Mezar Taşı (Yaman, 2019: 176)

Ahmed Nâzikî Efendi, 1272 Ramazan/14 Mayıs 1855 yılında vefat etmiştir. Kabri Mehmed Nasûhî Dergâhı haziresindedir. Mezar taşının hattatı ortanca oğlu Hattat Mehmed Hamdi Efendi'dir (Köseoğlu, 2022: 201). Mezar taşında şunlar yazılıdır:

*“Ya Hû, Kâle'n-nebiyyi aleyhisselâm; el-mü'minûne lâ yemûtûn bel yenkilûne mine'd-dâri'l-fenâi ilâ dâri'l bekâi. Ayasofya-i kebir imâreti karşısında hankâhın postnişini Kütahyevî merhûm ve mağfûr es-Seyyid Şeyh Ahmed Nâzikî Efendi'nin ruhîyçün lillahi'l-fâtîha. Sene 1272 Ramazan.”*⁷ (Yaman, 2019: 176; Köse, 2010: 285).

⁷ “Ya Hû, Nebî aleyhisselam buyurmuş ki: Mü'minler ölmezler, fânî âlemden bâkî âleme intikâl ederler. Ayasofya-i kebir imâreti karşısındaki tekkenin şeyhi Kütahyalı merhum es-Seyyid Şeyh Ahmed Nâzikî'nin ruhu için el-Fatiha. Sene 1272/1855 Ramazan.”

2. Ahmed Nâzikî Efendi'nin Dîvân-ı İlâhiyyât'ı

2.1. Nüsha Tavsifi

Ahmed Nâzikî Efendi'nin, bilinen tek eseri *Dîvân-ı İlâhiyyât'*ıdır (Bursalı Mehmed Tahir, 2016: 162). Dîvân'ın bilinen iki nüshası vardır.⁸ Bunlardan biri 1296/1878-79 senesinde Mehmed Himmetî adlı bir zat tarafından istinsah edilen Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi bölümü 108-001'de kayıtlı nüshadır. Bu nüsha üzerine 2019 yılında Çiçek Leylek Yıldırım tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İstinsah kaydının bulunduğu bir paragraflık mensur kısım hariç tamamı manzum olan bu yazmada, 228 şiir bulunmaktadır (Leylek Yıldırım, 2019: 32).

*Dîvân'*ın diğer nüshası, bu çalışmaya da kaynak teşkil etmekte olup İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y 0838 numarada kayıtlıdır. 235x170 mm ebadında ciltsiz kırmızı renk çizgili bir deftere yazılan bu nüshanın Ahmed Nâzikî Efendi'nin şiirlerini ihtiva eden kısmı 81 sayfadan müteşekkildir. Şiirlerden sonra büyük bölümü Arapça olan ve kendi içerisinde -1, 2, 3,...- şeklinde numaralandırılan 12 sayfalık mensur kısmı da dâhil ettiğimizde *Dîvân'*ın sayfa sayısı 93'e çıkmaktadır. Satır sayısı her sayfada değişkenlik gösteren ve tamamı harekesiz talik hatla yazılan *Dîvân'*ın şiir kısmının bütününde siyah mürekkep kullanılmış, mensur kısımda ise söz başları kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Eserin iç kapağında katalog bilgileri yazarken ser-levha kısmının olduğu ikinci sayfasında "*Der Güfte-i Şeyh Nâzikî Ahmed Efendi*" ibaresi bulunmaktadır. Bu nüshada eserin ne zaman ve kim tarafından yazıldığına ya da istinsah edildiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

*Dîvân'*ın bu nüshasında 232 tane şiir mevcut olup bunlardan biri Eşrefoğlu Rûmî'nin aşağıdaki şiiridir:

Hep fesâd işlerime estağfiru'llâh tevbe

Dilimün ğıybetine nefsümüñ lezzetine

Yaman teşvişlerime estağfiru'llâh tevbe

Her a'zâm zilletine estağfiru'llâh tevbe

(AND. s. 75-76, Ş. 217/1)

Ahmed Nâzikî, *Dîvân'*ını oluştururken hem dil ve üslup hem de muhteva bakımından Eşrefoğlu Rûmî, Yunus Emre gibi kendisinden önceki mutasavvıf şairleri takip etmiştir. Nâzikî, bir dörtlükte Yunus Emre'yi şöyle anmaktadır:

Nefsini bilmeyen gâyet zelildir

Nefsin bilenler anda hâlîdür

Yünus bu yolda bize delildir

Var bir mürşide şor niye geldük

(AND. s. 42-43, Ş. 128/5)

⁸ Dîvân-ı İlâhiyyât'ın iki nüshasının tenkidli neşri, nüsha farkları ve benzerlikleri ile Dîvân'ın dinî-tasavvufî tahlili tarafımızca hazırlanan "*Ahmed Nâzikî Efendi ve Dîvân-ı İlâhiyyâtı*" adlı kitap çalışmasında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Ayrıca Ahmed Nâzîkî'nin "gel gör beni aşk n'eyledi" redifli şiirini, Yunus Emre'nin aynı redifli manzumesine⁹ nazire olarak kaleme aldığı da söylenebilir:

‘Aşğdan haber şoran kişi *gel gör beni ‘aşğ n’eyledi*

‘Aşğa t̄alib olan kişi *gel gör beni ‘aşğ n’eyledi* (AND. s. 77-78 , Ş. 221/1)

Bu nüshada, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi bölümü 108-001’de yer almayan 2 şiir, İbrahim Edhem’in başından geçen mensur bir menkıbe, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sözleri ve başından geçen bazı olayların anlatıldığı Arapça bir metin ve bu metnin tercümesini ihtiva eden 12 sayfalık mensur bir bölüm vardır. *Dîvân*’ın başı ve sonu şöyledir:

Başı:

“Der-Gofte-i Şeyh Nâzîkî Ahmed Efendi

Kulusın kulluğdasun gel berü Allâh için

Ġayrısından çek elüñi ħasbeten li’llâh için” (AND. s. 1, Ş. 1/1)

Sonu:

Dîvân’ın sonunda *هزا اسماء النبي صل الله تعالى عليه وسلم* – başlığı altında Hz. Peygamber (s.a.v.)’in isimleri yazılmıştır: *“Muĥammed, Maĥmūd, Aĥmed, Ĥâmid, Kâsim, ‘Ākıb, Ĥâtem, Mâhî, Dâ‘i, Sirâc, Münîr, Ĥâşîr, Mübeşşîr, Nezîr, Münzir, Resûl, Mürsel, Nebî, Mühdî/Mehdî, Ĥalîl, Ĥabîb, Ĥayyib, Şafî, Naşîr, Ĥâhâ, Yasin, Muştafâ, MurtażâMuĥtâr, Kâ‘im Ĥâfiz Şâhid Şehîd ‘Ādil, Ĥalîm, ‘Ālim, Nûr, Mübîn, Beyân, Muĥî‘, Vâ‘iz, Şâhib, Nâĥik, Şâdıĥ, Muşaddıĥ, Mekki, el-Baĥâ, Kureysi, ‘Arabî, Ĥaşîmî ‘Azîz, Ĥariş, Ra‘ûf, Raĥîm, Cevâd, Ġanî, Fettâĥ, Ĥaĥîb, Reşîd, Ĥâhir, Muĥahhar, Ümmî, Sâbîĥ, Ĥaĥĥ, Evvel, Āĥîr, Zâhir, Bâĥın, Şâfî‘, Müşfi‘, Muĥarrem, Ĥarîb, Şâĥîr, ...”*

2.2. Dîvân-ı İlähiyyat’ın Şekil Yapısı

2.2.1. Vezin ve Kafiye

Tekke-tasavvuf edebiyatı şairlerinde sanat yapma endişesi olmadığı için vezin ve kafiye konusunda belli bir kurala göre hareket edilmemiştir. Kendine özgü bir vezin ve kafiye biçimi olmayan bu edebiyatta, halk ve klasik şiirin özellikleri birlikte kullanılmıştır. Bu da şiirlerde vezin ve kafiye aksaklıklarına/hatalarına sebep olmuştur (Bilgin, 2011: 383).

Tekke-tasavvuf edebiyatı şairlerinden sayılan Ahmed Nâzîkî de *Dîvân*’ında kimi zaman aruz kimi zaman hece veznini beraber kullanmıştır. *Dîvân*’da aruz vezniyle yazılan şiirlerin sayısı hece vezniyle yazılanlara nazaran daha fazladır. Vezin hususunda çok fazla kusur olduğu için şiirlerin sayısını hece ya da aruzla yazılanlar şeklinde kesin olarak ayırmak güçtür. Zira şiirlerin bir kısmı hem aruzun, *“mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün”, “müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün”* kalıplarına hem de hecenin 16’lı kalıbına uygunluk göstermektedir.

⁹ bk. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Divanı*, H Yayınları, İstanbul, 2020, s. 467-468.

Şiirlerinde aruzun heceye ve Türkçeye uyum gösteren “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün”, “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün”, “müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün” kalıplarını tercih eden Nâzikî’nin aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde “imale” ve “zihaf” gibi pek çok vezin kusuru mevcuttur:

Zâhidüñ güftârınuñ te’sîri yoğdur cāna hîç

Tev hîdi fehmi eylemez ikrâr yok imāna hîç (AND. s. 7, Ş. 22/1)

(.) zihaf (-) imale

Münezzeh zātun emvāci ne ma’ nâdur ider peydā

(vasl/ulama) (-) imale

Ne Hâlîk’ dur ne maḥlûk’ dur ḥaber virsün neden peydā (AND. s. 11, Ş. 33/1)

Hece vezniyle yazılan şiirlerinin geneli 8+8 durak yapısında 16 hecelidir. Dîvân’da vezne dair dikkat çeken diğer bir husus, şiirlerin çoğunun iç kafiyeli olmasıdır. İç kafiyeli bu şiirler aruz veznine göre okunduğunda klasik şiirin/aruzun, heceye göre okunduğunda ise halk şiirinin/hecenin ahengini verir:

Bu ḥâlka ḳalmadı dirlik / ‘aceb boğun durur ‘âlem

Bir ḥâlde ḳalmadı erlik / ‘aceb düşkün durur ‘âlem (AND. s. 4, Ş. 13/1)

Kafiye ve redif, şiirde vezinden sonra ahengi/söyleyiş güzelliğini sağlayan en önemli unsurlardır. Tekke-tasavvuf edebiyatında klasik Türk şiirindeki gibi göz için kafiye esası yoktur. Tekke şairleri, aynı tür veya aynı ses benzerliği olmayan kelimeleri kafiye olarak kullanmışlardır. Çoğu zaman hafif ses benzerliğini dahi kafiye diye kabul etmişlerdir (Bilgin, 2011: 383).

Ahmed Nâzikî, kafiye ve redif konusunda sanatkârane bir tutum sergilememiştir. Kulak için kafiye esasını benimseyen Nâzikî’nin şiirlerinde kafiyeli kelimeler genellikle Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmaktadır. Ancak bir şiirin bütün beyitlerinde kafiye baştan sona aynı düzen içinde devam etmemektedir. Kafiyeyi sağlayan sözcük bir dizide Arapça veya Farsça, diğer dizelerde ise Türkçe bir kelime olabilmektedir. Aşağıdaki beyitte ilk mısradaki kafiye Türkçe yanmak fiiliyle ikinci mısradaki ise Arapça ummân kelimesi ile yapılmıştır:

Tā ezelden ‘aşḳ ile biz **yan**a gelmişlerdenüz

Cān u başı terk idüp ‘**ummāna** gelmişlerdenüz (AND. s. 14, Ş. 47/1)

Nâzikî, aruzla yazdığı şiirlerinde en çok mürdef kafiye çeşidini kullanmıştır: Aşağıdaki beyit örneğinde kafiye, ridf harfi olan “-â” sesiyle sağlanmıştır:

Neyleyem biğānesin ‘irfān dan almazsın ḥaber

Zātına mazḥar düşen insān dan almazsın ḥaber (AND. s. 64, Ş. 186/1)

Şair, heceyle yazdığı şiirlerinde genellikle yarım ve tam kafiyeyi kullanmıştır. Hece ile yazdığı aşağıdaki beyitte kafiye, tek ses benzerliği (hâl- dil kelimelerindeki –I sesi) ile yapılan yarım kafiyedir:

Evvel aḥīr nās içinde kimse ḥāḫim bilmez benüm

‘İlm-i ledün zıkr iderin kimse diḫim bilmez benüm (AND. s. 58, Ş. 169/1)

Nâzikî, Dîvân’ındaki 231 şiirden sadece dördünde (86, 161, 210, 218) redif kullanmamıştır. Dîvân’da redifler; ek halinde (-ı, -suñ, -umuz, -dur, vb.), kelime halinde (saña, eylerüz, görür, Mustafâ, vb.), ek+sözcük (-dur benüm, - idür ‘Alî, -dan gelmişem, vb.) veya kelime grubu (nedür bilmez idüm, hîç kendüden haberi yok, isterseñ di lâ ilâhe illallâh, vb.) şeklinde olup çoğunlukla Türkçe kelimelerden seçilmişlerdir.

2.2.2. Nazım Şekilleri ve Türleri

Ahmed Nâzikî, vezin ve kafiye olduğu gibi nazım şekilleri ve türleri hususunda da klasik ve halk şiiri unsurlarını beraber kullanmıştır. Dîvân’daki 228 şiir, beyit nazım birimi ve klasik şiirin yaygın nazım şekillerinden gazel ve kasideyle yazılmıştır. Kafiye düzeni aa, ba, ca, da... şeklinde devam eden bu şiirlerin beyit sayısı 3-36 arasında değişkenlik göstermesinin yanında 5 beyitten oluşanların sayısı (77 şiir) daha fazladır. Diğer 3 şiir ise klasik şiirdeki gazelin halk şiirindeki karşılığı olarak bilinen koşma nazım şekliyle oluşturulmuştur. Bu şiirlerden ikisi 7 dörtlükten müteşekkil olup kafiye örgüsü aaaa, bbba, ccca... diğeri de 9 dörtlük olup kafiye şeması abab, cccb, dddb... biçimindedir.

Ahmed Nâzikî, şiirlerini genellikle; Allah’ın birliğini, zatını ve sıfatlarını anlattığı *tevhid*, günahlarının çokluğundan duyduğu pişmanlığını samimi bir şekilde dile getirip Allah’a yakardığı *münacat*, Allah’a karşı hissettiği aşkın faydalarını ve O’na ulaşmanın yollarını ifade ettiği *ilahi*, yaratılmışların en üstünü kabul edilen Hz. Peygamber (s.a.v.)’i övdüğü ve ona karşı beslediği muhabbeti dile getirdiği *naat* türüyle yazmıştır. Medhiye türünde şiirler de kaleme alan Nâzikî, bu tarz şiirlerinde Hz. Ali başta olmak üzere dört halifeyi ve tasavvufta kendisine rehber olan şeyhi Beypazarlı Ali Efendi’yi methetmiştir.

2.3. Dîvân-ı İlâhiyyat’ın Dil ve Üslubu

Söz varlığı açısından zengin bir eser olan Nâzikî Dîvân’ında; Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükler birlikte kullanılmıştır. Tasavvufun sembolik terimlerini ihtiva etmesine rağmen Dîvân’da anlam kapalılığı söz konusu değildir. Metin duru, sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Dil ve üslup konusunda Yunus Emre’nin takipçisi olan şair, eserinde atasözünü ve deyimlere sıkça yer vermiştir:

Şoñ peşimân fâyda itmez bildüğüm budur benüm

Ḥalîk’uñ zıkr itmeyen nādān gelür nādān gider (AND. s. 3, Ş. 9/2)

Fâ’idesüz söz ma’nası yağsuz tuzsuz aşā beñzer

Söz añlamaz cāhillerüñ ḳalbi ḳara taşā beñzer (AND. s. 6, Ş. 20/1)

Gözüñden perdeyi ḳaldur irişesin bu menzile

‘Ābidüñ nūrı varından idüpdür nāmı hep peydā (AND. s. 10, Ş. 32/5)

Cân göziyle bakmayınca göremezsün vechini

Evliyâ-i ser-çesmesi ol şâh-ı merdân bizdedür (AND. s. 34, Ş. 107/7)

Şair, metinde genel olarak Arapça ve Farsça ikili terkipleri tercih etmiştir. Üç kelimeli tamlamaların sayısı oldukça azdır. Nâzikî şiirlerinde, Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin ses ve yapı özelliklerini beraber kullanmıştır. Metinde, Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olan eklerin “d”li kullanımı göze çarpmaktadır: *itdi/ابتدى*, *açdı/اچدى*, *ikilikden/ايكليكدن* vs. Yine Eski Anadolu Türkçesinde bir yazım özelliği olan söz başı “t” sesleri metinde korunmuştur: *tağında/طاغنده*, *toğuz/طوقز*, *tonlu/طونلى*, *tururken/طوررکن*, *toğdur/طولدر*, *toğrı/طغرى* vs. İyelik ekleri bazı şiirlerde Eski Anadolu Türkçesindeki gibi yuvarlak ünlülü bazılarında ise Türkiye Türkçesindeki gibi düz ünlülü şekliyle yazılmıştır: *adam/adım*, *benüm/benim*, *elüñi/eliñi* vb. Dîvân’da kimi kelimeler ikili yazılmıştır: *beri/berü* *برى/برو*, *gizli/gizlü* *گزلى/گزلو* vs. Şiirlerde dikkat çeken bir diğer dil hususiyeti *söylegil/سويلگل* *kaçage/كچاچه* vb. gibi arkaik sayılabilecek kelimelerin çokça geçmesidir.

2.4. Dîvân-ı İlâhiyyat’ın Muhtevası

Nâzikî, Dîvân’ında tasavvuf terminolojisini/ilkelere, tarikat erkânını ve müridliğin vasıflarını ele almıştır. Dîvân’da en çok işlediği konuların başında “ilahî aşk” gelmektedir. Nâzikî aşkı, hayatın anlamı olarak tanımlar. Ona göre aşk, kişiyi ruhsuz bir ceset olmaktan çıkaran, nefsin benliğinden geçiren ve onu bekâyâ ulaştıran bir duygudur. İnsanın varoluşunun kaynağı olan bu aşkın lezzetini de sadece çokluk içinde Hak ile “Bir” olmayı başarabilen yani murâd-ı İlâhîyi arzulayanlar tadabilmektedir:

Nefsini fehm itmeyen bilmez nedür tevḥîd-i zât

Añladuğ ölmezden evvel öldiren ‘aşk’dur bizi

Câhil ü nâdân ne bilsün ‘ârifüñ ikrârını

Ḥamdüli’İllâh ağlar iken güldüren ‘aşk’dur bizi (AND. s. 39, Ş. 118/5-6)

Dîvân’da ilahî aşktan sonra üzerinde en çok durulan konu nefis tezkiyesidir. Sâlikin, seyr u sülûkte kemâle erişebilmesi için benliğini/nefsini terbiye edip manevi boyutta yeni bir kişiliğe kavuşması gerekmektedir. Bunu yaparken de kul; kıskançlık, iki yüzlülük, hırs, kibir gibi maddi unsurları bırakıp Hakk’ın rızasını gözeterek manevî hasletleri kuşanmalıdır. Nâzikî, şiirlerinin hemen tamamında insanları nefsinde uymamaları konusunda uyarır ve nefsinin ıslah etmeyen doğru yoldan ayrılacağını ifade eder. Samimi bir tevhid/Hak’ın sevgisi ile nefsin yakılmasını tavsiye eden şair, şeytanın dahi bu samimi tevhidin arasına girmeyeceğinden bahseder:

Yağagör tevḥîd ile *nefsüñdeki* emmâreyi

Giremez İblîs gelüp bu tevḥîdüñ arasına (AND. s. 80, Ş. 229/2)

Dîvân’da bahsedilen diğer konular şunlardır: Hak’ın varlığı ve birliği, Peygamber ve ehlibeyt sevgisi, halvet, tevbe, riyazet, zühd ve zahidlik, seyr u sülûk, dervişliğin temel kaideleri, kemâle ermede ibadetlerin önemi, zikir, tefekkür, mücahede, tasavvufî eğitimde kalp ve akıl kavramlarının ilişkisi, cezbe hali vb. dinî-tasavvufî istilahlar

şii diliyle aktarılmıştır. Şair bu kavramlardan bahsederken ayet ve hadislerden iktibaslara çokça yer vermiştir. Böylece ele aldığı konuya/şiiirine derin bir anlam katarak daha etkileyici olmasını sağlamıştır:

*Küntü kenzün*¹⁰ vahdet-i sırrında bir dīvāneyem

Ol maqāmuñ tevḥīdi nuṭḫumdaki esrār imiş (AND. s. 3, Ş. 8/2)

*Men eta'llāh ḳalb-i selīm*¹¹ sırrı işte buradadır

*Men 'aref*¹² añlar iseñ kimse ḳalbün yıḳmamaḳdur (AND. s. 16, Ş. 52/2)

Şiirini tasavvufî düşüncelerini dile getirmek için bir araç olarak kullanan Nâzikî, Dîvân'ında Halvetiyye tarikatına ait unsurlara da çok değinmiştir. Halvetiyye'nin önemli ilkelerinden olan ve seyr ü sülûkta ilerlemek için müridin zikretmesi gereken esmâ-i seb'a/yedi isim (Lâ ilâhe ilallah, Allah, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kahhâr) ile ilgili yazdığı şiiiri (AND. s. 39, Ş. 119) bunlardan biridir.

3. Dîvân-ı İlâhiyyât'tan Örnekler

-1-

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Nefsini fehm itmeyen ḳayvân gelür ḳayvân gider
Nefsini fehm eyleyen insân gelür insân gider
- 2 Şoñ peşimân fâйда¹³ itmez bildigüm budur benüm
Ḳâlîḳ'uß zıkr itmeyen nâdân gelür nâdân gider
- 3 Dört kitâbı tefsîr itseñ lâ diyen illâ dimez
Şaḳîdür sa' id degül lâdan gelür lâdan gider
- 4 Ḳamdüli'llāh çok şükür nuṭḫumdaki esrâr-ı Ḳaḳ
Ezelî 'aşîḳ olan ḳayrân gelür ḳayrân gider

¹⁰ "Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u'refe fe-halektü'l-halka li-u'refe: Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim ve âlemi yarattım." Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ II/132. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenz-i-mahfi>.

¹¹ "İlla men etallahe bi kalbin selim: Allah'a selim bir kalple gelenler hariç." Şuara, 26/89.

¹² "Men 'arefe nefsehu fekad 'arefe Rabbehu: Kendini bilen Rabbini bilir." Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ II/262. https://isamveri.org/pdfdrd/D02193/2003_IV_11/2003_IV_11

¹³ "fâ'ide" kelimesi vezin gereği "fayda" şeklinde okundu.

- 5 Cân göziyle gördiler Hâkık'ıñ münezzeḥ zâtını
Tevhîdin yetürmeyen 'ummân gelür 'ummân gider
- 6 'Ādetu'llâh böyledür şekk eylemez ehl-i sücüd
Zâtına mazhar olan 'üryân gelür 'üryân gider
- 7 Mâsivâdan rûḥını şâfi mücerred eyleyen
Hâk Te'âlâ emrine fermân gelür fermân gider
- 8 'Aşk ipine aşılp berdâr olan Manşür'ı gör
'Āşık olan böyl'olur merdân gelür merdân gider
- 9 Bu kelâmı evliyâ ḥaqqında söyler **Nâzikî**
Zâhidâ bunlar hemân sulṭân gelür sulṭân gider (AND. s. 3, Ş. 9)

-2-

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Var ise 'aqluñ senüñ gösterme başuñ münkire
Var ise fikrüñ senüñ gösterme başuñ münkire
- 2 Nefsüñi bilmekden özge yok kemâl dünyâda hiç
'Ārif ol bu tevḥîde gösterme başuñ münkire
- 3 Lezzeti 'aşkıdan gelür hiç çatmayan bilmez bunı
Ġayrısı lâzım degül çatdurma aşuñ münkire
- 4 'Āşık olan ma'sûkuñ sırrından alur dersini
Ġâfil olma aç gözüñ gösterme dişüñ münkire
- 5 Derd-mend miskîn **Nâzikî** sirruñ izhâr eyleme
'Ārifâne vir ḥaber bildirme işüñ münkire (AND. s. 34, Ş. 109)

-3-

10'lu hece ölçüsü

- 1 Söyledüm saña lâ dime baña
Var bir mürşide şor niye geldük
Gerçek degüldür dünyā yalandur
Var bir mürşide şor niye geldük
- 2 Nefsün dilegin gel kardaş tutma
Dilüne şabr it sözüñ unutma
Muhammed dinün¹⁴ murdāra şatma
Var bir mürşide şor niye geldük
- 3 Ölmezden evvel fehmi it özüñi
Tevhīde döndür şāfi sözüñi
Envāra baqdur bunda gözüñi
Var bir mürşide şor niye geldük
- 4 Ğāfil olmandı hayvān qoparsun
Söz añlamazsun nādān qoparsun
Mürşide uyarsun insān qoparsun
Var bir mürşide şor niye geldük
- 5 Nefsini bilmeyen gāyet zelildir
Nefsin bilenler anda hālildür
Yūnus bu yolda bize delildir
Var bir mürşide şor niye geldük
- 6 Gelmedi 'aqlını cem' it başuña
Ol zehr-i kātīli qatma āşuña

¹⁴ “dīnūñi” kelimesi vezin gereği “dīnūñ” şeklinde okundu.

İblîs girmesün hergîz işiñe
Var bir mürşide şor niye geldük

7 İrte sen anda pişmân olursun
Her ne ki itdûñ şeksüz bulursun
Tâmuyı kendüñe şatun alursuñ
Var bir mürşide şor niye geldük

8 Bilmedigüñdür bildüm didigüñ
Görmedigüñdür gördüm didigüñ
Mağşüd degüldür irdüm didigüñ
Var bir mürşide şor niye geldük

9 Derd-mend miskîn dervîş **Nâzikî**
Añlayı gör sen haq sevâbı
Duyarsın ‘aşkdan sırren hîtâbı
Var bir mürşide şor niye geldük

(AND. s. 42-43, Ş. 128)

-4-

Hikâyet-i İbrâhîm Edhem Hâzretleri

İbrâhîm Edhem Hâzretlerine bir gün altı misâfir gelmiş idi. Müşârü'n-ileyh Hâzretleri bunlaruñ evliyâ olduklaruñ müşâhede eyledi. Ba‘dehü ol kimselerden naşîhat taleb eylediler. Altısı dağı bir naşîhat beyân eylediler. Evvel biri her kim çok uyuya andan rîkât-i kalb umma. İkinci her kim çok yiye andan kıyâm-ı leyl umma. Üçüncü her kim zâlim şöhetini sevüp ihtiyâr eyleye andan istikâme-i dîn umma. Dördüncü her kim yalanı ve gıybeti kendüne mu‘tâd eyleye andan kemâl-i imân ile hatm olmak umma. Beşinci [her kim] halk ile çok ihtilâf eyleye andan halâvet-i ‘ibâdet umma. Altıncı her kim rızâ-yı halk dileye andan rızâ-yı Hâk umma (AND. s. 81).

-5-

Mensur Bölüm'den (AND. s. 83)

Bismillāhirrahmanirrahim

في سنة عشره الف من الثلاثاء ١٠ من محرم الحرام رأيت النبي عليه السلام تلك الليلة مبشّرلى على اللطف ثم شرب الماء فاردت ان اصّىء بالشرب فيحصل من سورة المباركة شفاء للنّاس

Tārīḫ-i mezbürde ‘Āşūrā gicesi Ḥazret-i Resül ‘aleyhi’s-selām[1] gördüm. Ġāyet luḫfla nazār eyleyüp şu içdiler. Biz daḫı ḫazır olmaḫ murād eyledük artuḫlarından nās içün şifādur buyurdular.

في الاثنيہ ٢٢ شوال كشف سر مقام المحمود فمن شاهد الكل ممزله الكل يكون عنده مغرور فيتفع للمامة

Tārīḫ-i mezbürde Şevvāl-i şerīfūñ yigirmi ikisinde Resül-i ekrem şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem ḫazretlerine iḫsān olan maḫām-ı maḫmūd sırrı keşf oldı. Ġayr-ı enbiyāya virilmedi zirā faḫr-ı ‘ālem zāt-ı pāke maḫzar-ı tām ile maḫzar olup cemī‘ eşyā anlar ḫalk-ile zuhūra gelür deyü eziyyet-i küffāra ba‘zen zamāna taḫammül idüp “اللهم اهد قومی فانهم لا يعلمون” buyurlardı. Maḫzar olduḫı zāt-ı pākūñ oñmadan ḫullarına ol zāt-ı ḫürmete şefā‘at eyledikleri keşf oldı deyü buyurmuşlar ḫuddise sırruhu’l-‘aziz.

في الجمعة رمضان شريف ٢٨ على المنبر قيل الخطبة فوق تجلى عظيم تتم لم احتجب مالى عن الخلق ولا بالخلق عن الحق

Tārīḫ-i mezbürde Ramazān-ı şerīfūñ yigirmi sekizinci cum‘a günü ḫuḫbeye çıkıldıkda ḫuḫbe ḫirā‘at olunmazdan evvel ‘azīm-i tecelli-i İlāhī oldı andan şoñra Ḥaḫla olduḫımızda ḫalk māni‘ olmadı ve ḫalkla olduḫumuzda Ḥaḫ māni‘ olmadan el-ḫamdüli’İllāh el-Kerīm deyü buyurmuşlar.

في اوائل ذى الحجة فيل انّ وخذالله سلم من وجع الرّأس والعين

Tārīḫ-i mezbürde

Zi’l-ḫicce evā‘ilinde Cenāb-ı Ḥaḫ‘dan [2] buyurdular ki Ḥaḫḫ‘uñ tevḫīdine meşḫül olan baş ve göz ağrısından emīndir.

SONUÇ

Halvetiyye, gerek öğretileriyle gerekse çeşitli ana ve alt kollara ayrılıp yayılmasıyla İslam tasavvuf tarihinde oldukça önemli bir tarikattır. Bu tarikat çevresinde, tasavvufi deneyim esnasında yaşadığı manevi halleri, derin duygu ve düşünceleri şiir diliyle anlatan mutasavvif şairler de yetişmiştir.

Gönül dünyasında hissettiği tasavvufi incelikleri söze döken bu şairlerden biri de XIX. yüzyılda yaşamış olan Ahmed Nâzikî’dir. Medrese eğitiminin ardından Halvetiyye’nin Çerkeşkiye koluna mensup Beypazarlı Ali Efendi’ye intisap ederek seyr ü sülûkünü/tasavvufi eğitimini tamamlayan Nâzikî, şeyhinden icazet aldıktan sonra Ayasofya imarethanesi yakınlarında bir tekke satın alıp postnişînlik vazifesine ve irşad faaliyetlerine başlamıştır.

Ahmed Nâzikî’nin, mutasavvif kimliğinin yanında kaleme aldığı şiirlerini içeren bir Dîvân’ı da bulunmaktadır. Dîvân’ın şimdiye kadar iki nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan biri 1296/1878-79 senesinde Mehmed Himmetî adlı bir zat tarafından istinsah edilen Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi bölümü

108-001’de kayıtlıdır. Çiçek Leylek Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve istinsah kaydının bulunduğu bir paragraflık mensur kısım hariç tamamı manzum olan bu yazmada, 228 şiir bulunmaktadır. Bu çalışmada tanıtımı yapılan İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y 0838 numarada kayıtlı nüshada ise 232 şiir vardır. Bu şiirlerden biri Eşrefoğlu Rumî’ye aittir. Ayrıca Dîvân’da İbrahim Edhem’in başından geçen bir olayın anlatıldığı menkıbe ile Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bazı sözlerinin Arapça metni ve bu metnin Osmanlı Türkçesini içeren mensur bir bölüm de bulunmaktadır.

Kuşadalı İbrahim Halvetî tarafından kendisine verilen Nâzikî mahlasını kullanan şair, 231 şiirinde sade ve akıcı bir dil tercih etmiştir. Nâzikî, Dîvân’da klasik ve halk şiirinin vezin ve kafiye unsurları ile nazım şekilleri ve türlerini birlikte kullanmıştır. Şiirlerini sanatsal kaygıyla değil, ilahî aşkın ilhamıyla yazan Nâzikî’nin Dîvân’ına, idrak edilen keşf ve vecd hâlinin yani manevî hakikatin terennümü denilebilir.

Bu çalışma, tarafımızca hazırlanan Nâzikî Dîvân’ın tenkidli neşri ile tahlilini içeren “*Ahmed Nâzikî Efendi ve Dîvân-ı İlâhiyyâtı*” adlı kitap çalışmasının ön incelemesi olup şair ve Dîvân’a dair ayrıntılı bilgiler yakın zamanda okuyucuların takdirine sunulacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed Nâzikî Efendi. *Dîvân-ı İlâhiyyât*. İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y 0838.

Arslan, Mehmet (2014). “Nâzikî, Ahmed Nâzikî Efendi, Kutahyalı”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-ahmed-naziki-efendi-kutahyali> [Erişim tarihi: 08.11.2023].

Aşkar, Mustafa (1999). “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39: 535-563.

Aydın, İ. Hakkı (2022). “Kenz-i Mahfî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 25. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 258-259.

Azıklı, Selen (2022). *Sultanahmet Soğukçeşme Sokağı’nın Yapısal Dönüşümünün İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Azamat, Nihat (1993). “Çerkeşî Mustafa Efendi”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 272-275.

Bilgin, A. Azmi (2011). “Tekke Edebiyatı”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 381-384.

Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri*. haz. M. A. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Ceyhan, Semih (2011). “Halvetiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar- Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İSAM Yayınları. 695-778.

Demirdaş, Öncel (2019). “Çerkeşî Mustafa Efendi ve Çerkeşiyiye Tarikatı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 42: 135-158.

Gülhan, Abdülkerim (1989). *Nâzikî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.

- Kaplan, Yunus (2014a). “Nâzikî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki> [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Kaplan, Yunus (2014b). “Nâzikî/ Şöhretî-zâde Nâzikî Çelebi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-sohretizade-naziki-celebi> [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Kesik, Beyhan (2014a). “Nâzikî/ İstanbulî Mehmed Nâzikî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-istanbuli-mehmed-naziki> [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Kesik, Beyhan (2014b). “Nâzikî/Nâzükî/ Mustafa Nâzikî Efendi b. Mehmed Nâzikî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naziki-nazuki-mustafa-naziki-efendi> [Erişim tarihi: 25.12.2023].
- Koç, Mustafa (2021). *Revnakoğlu'nun İstanbul'u- İstanbul'un İç Tarihi, Fatih*. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köse, Fatih (2010). *İstanbul Halveti Tekkeleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Köseoğlu, M. Akif (2012). “İstanbul'da Faaliyet Göstermiş Halvetî-Şâbanî Tekkelerinin Günümüzdeki Durumu”. *I. Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama-*. C. 2, 363-378.
- Köseoğlu, M. Akif (2022). *Suriçi İstanbul'un Tekkeleri ve Son Şeyhleri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Leylek Yıldırım, Çiçek (2019). *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Öngören, Reşat (2000). *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztürk, Y. Nuri (1981). *Kuşadalı İbrâhim Halvetî (Hayatı, Tasavvufî Düşünceleri, Mektupları)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Sâdık Vicdânî (1995). *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye)*. haz. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tabîbzâde Mehmed Şükri. *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sufiyye*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Azîz Mahmud Hüdâyî Bölümü, Yazma Eser, Müellif Hattı, nr.1098.
- Tatçı, Mustafa (2020). *Yûnus Emre Divanı*. İstanbul: H Yayınları.
- Tezcan, Burcu (2020). “Naziki Konağı Yenilendi”. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*. 402: 4-9. <https://www.turing.org.tr/dergiler/402-sayi-haziran-2020/> [Erişim tarihi: 12.11.2023]
- Uludağ, Süleyman (1997a). “Halvet”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 386-387.
- Uludağ, Süleyman (1997b). “Halvetiyye”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. 393-395.
- Usta, Muhiddin (2006). *Tabîbzâde Mehmed Şükri Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Yaman, Sümeyye (2019). *Üsküdar Nasûhî Mehmet Efendi Camii, Türbesi ve Hazîresindeki Mezar Taşları*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Yıldız Altunbaş, Esengül (2016). *İstanbul Ayasofyası Odaklı Tarihi Çevre (18. ve 19. Yüzyıllar İçinde Değişim ve Dönüşümler)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Yılmaz, Hasan Kâmil (2019). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Nâzikî Tekkesine Ait Görsellerin Linki

[URL1] <https://www.peyzax.com/sogukcesme-sokagi-istanbulun-tarihi-izleri/>

Ek: Dîvân-î İlahiyyât'tan Örnek Sayfalar

